

Mihail Šiškin

UČNA URA KALIGRAFIJE

prevedla
Jelka Ciglencečki

PLAŠČ S PASOM

Znana je policijska fotografija Roberta Walserja, narejena na mestu njegove smrti: zima, belo pobočje, sledi v globokem snegu, človek, ki je padel vznak, z iztegnjenimi rokami. Starčevski klobuk je odskočil vstran. Takšnega so ga našli otroci na božičnem sprehodu.

Svojo smrt je opisal v zgodbi, objavljeni pol stoletja pred njegovim zadnjim božičem. Junak kratke zgodbe je neopazen, nemiren, nihče ga ne potrebuje, da bo nesreča še večja, pa je tudi genij, gospodar sveta. Utrujen je od svoje nekoristnosti in se svojim skrbem umakne takole: svet za-grne s snegom in leže v zamet.

Poznavanje lastne smrti pa vendarle ni privilegij pisatelja. Samo čisto lahko ga je ujeti za roko – v dobesednem pomenu –, roka zapisuje, kar se mu v nekem trenutku razkrije. V življenju vsakega človeka so takšni preboji. Luknje v materiji. Točke prenosa. V takšnih trenutkih dobi skladatelj melodijo, pesnik verze, zaljubljenec ljubezen, prerok boga.

V takšnem trenutku srečamo to, kar se v vsakdanjem življenju ne križa, kar živi narazen, vidno in nevidno, ničevo in skrito.

Dihati začneš v ritmu prostranstva, v katerem se vse dogaja hkrati – kar je preteklo in kar se še ni začelo.

Bivajoče se je igralo s tabo skrivalnice, skrivalo se je za preteklim in prihodnjim kot otrok, ki se je na hodniku stisnil pod kožuhe na obešalniku, zdaj pa je skočil ven, poten,

srečen, smeji se, poglej, tu sem! Kako si lahko hodil mimo mene, pa me nisi videl! Zdaj si pa ti na vrsti!

V takšnem trenutku zagledati lastno smrt je malenkost, saj se z vso čudovito očitnostjo pojavi védenje, da se nisem nikoli rodil, pač pa sem vedno bil. Naenkrat razumem: ni se treba oklepiti življenja, saj sem življenje. In nisem jaz tisti, ki čuti, da ima gozd gniloben zadah, pač pa se veselje ovohava z mojimi nosnicami.

Če je mogoče izmeriti preteklo življenje, ga verjetno izmeriš s tem, koliko takšnih srečanj ti je namenjenih.

Zelo dobro se spomnim, kako sem to občutil prvič. Imam enajst let. Vonj šote, ki gori pod Moskvo. Meglena jutra na dači leta dvainsedemdeset. Vse ima priokus po zažganem, celo vroče jagode z grede. Mama gre na dopust v počitniški dom ob zgornji Volgi in me vzame s sabo. Eno izmed mojih prvih potovanj.

Deževalo je, midva pa sva živela v vlažni hišici, polni komarjev, in na začetku je bilo dolgočasno, čeprav so vsak večer vrteli filme, potem pa se je vreme izboljšalo, v jedilnici se je pojavil nov sosed, stric Vitja, in najino življenje se je spremenilo. Z njim sva se kopala, vozila po Volgi na motornem čolnu, hodila v gozd. Stric Vitja je bil žilav, zlatozob, mamu je nenehno zabaval s svojimi zgodbami, pol šal nisem razumel, a jih je pripovedoval tako, da si se moral smejati. Mamin novi znanec mi je bil zelo všeč. In še to mi je bilo všeč, da je delal v »tonvagnu«, v tonskem reportažnemu avtu. Očitno so me že takrat privlačile besede.

In tako brez vprašanja imenujem tega najstnika za sebe, čeprav sploh nisem prepričan, da bi se on bil pripravljen prepoznati v meni zdajšnjem, sivem, ki je življenje že preživel, bolestnem dolgočasnežu z brezsramno izbočenim trebuhom. Zelo bi se začudil: kakšen jaz pa sem to? Ne

vem, če bi vedel, kaj naj mu odgovorim. Verjetno ne. Imam isto ime kot on, pa kaj?

Iz zgodb strica Vitje sem si zapomnil, da je v otroštvu, ko se je drsal po reki, s fanti včasih našel žabe, ki so zmrznile v ledu. Če si se nanje polulal, so oživele in se začele premikati. In o vojni. Pripovedoval je o vojaških kaznjencih, ki jih je lahko rešila samo rana. Če si spral svojo krivdo s krvjo, so ti vrnili nagrade in naziv. In tako so se sami streljali v roke ali noge skozi hlebec kruha, da ne bi ostala sled smodnika.

Nikoli mi ni prišlo na misel, da mama rada pleše, zdaj pa je vsak večer hodila s stricem Vitjo na ples.

Enkrat me je z nekim nenavadnim glasom prosila, naj stricu Vitji, če me vpraša po očetu, rečem, da je umrl.

Začudil sem se:

Pa saj ni umrl. Samo preselil se je.

Pritisnila je mojo glavo na prsi:

Toda ti si moj pametni fant in vse razumeš.

Ničesar nisem razumel, a sem prikimal.

In sem začel čakati, da me bo stric Vitja vprašal po očetu.

Čudno je bilo gledati, kako si je mama nanašala rdečilo, se pudrala, si obrobjala oči, se šminkala, si dišavila vrat s parfumi, si manikirala nohte – v nos je bil oster vonj laka. Prej je nisem poznal takšne.

Mama je bila učiteljica, predavala je ruščino in literaturo, takrat je že postala ravnateljica naše 59. šole na Arbatu. Skupaj z njo sem se od prvega razreda vozil preko celega mesta, najprej s Presnje, kjer smo živeli v komunalnem stanovanju skupaj z več družinami, potem z Matvejevske, kjer smo dobili dvosobno stanovanje v novem bloku.

Razumljivo, želela si je, da bi bil otrok na dosegu roke, v njeni šoli, meni pa je to izredno oteževalo življenje. Vzгляд ji je bil neki učitelj matematike, ki je bil že v pokoju. Pri

njem se je v razredu učil njegov sin, ki je najbolje znal predmet, toda kadar ga je oče poklical pred tablo, je tudi ob pravilno rešeni nalogi vedno govoril: »Sedi, tri.« Nekaj podobnega sem doživel, ko so naš razred delili na tiste, ki se bodo učili angleščino, in tiste, ki se bodo učili nemščino. Hotel sem v angleško skupino in sem imel za to dobre razloge, saj so z nemščino kaznovali tiste, ki so se slabo učili – češ, če se boš slabo učil, boš moral v nemško skupino. Učil sem se dobro, a me je mama vpisala točno tja, kamor nisem hotel. Da ji ne bi mogel noben starš ničesar očitati. Na prvem mestu je bila pri njej šola, osebne in družinske zadeve pa na drugem.

▪ 8

Njena generacija je zrasla pod plakatom: »Kliče te mati domovina!«

Mogoče bi me še v Afganistan poslala ne le z bolečino, pač pa tudi z občutkom izpolnjenega dolga matere do domovine, če se ne bi po šoli vpisal v inštitut, ki je imel vojaško katedro, in se tako izognil vpoklicu. Ne vem. Pravzaprav sem še vedno rezervni oficir te neobstoječe armade neobstoječe države. Saj sem vendar nekoč v vojaškem taborišču pri Kovrovu prisegel, da bom do zadnje kaplje krvi branil domovino, ki je bila tik pred tem, da se razdrobi. Spomnim se, da je bilo treba poljubiti rdečo zastavo, nesel sem jo k ustnicam, ko je zasmrdelo po prekajenih ribah. Očitno so naši nadrejeni pili pivo in jedli ribe, potem pa so si brisali roke v žametno platno.

Takrat, v šoli, se seveda nisem zavedal, kako težko je bilo mami in vsem našim učiteljem: imeli so nerešljivo nalogo – otroke bi morali naučiti govoriti resnico, medtem ko so jih vpeljevali v svet laži. Po napisanem zakonu je treba govoriti resnico, po nenapisanem si jo izrekel in se nisi mogel več izvleči.

Učili so nas laž, v katero sami niso verjeli, zato ker so nas imeli radi in so nas hoteli rešiti. Seveda, bali so se napačno izrečenih besed, a še bolj kot zase, so se bali za nas. V državi je namreč potekala smrtonosna besedna igra. Treba je govoriti prave besede in ne govoriti napačnih. Meje ni nihče potegnil, toda vsak jo je čutil v sebi. Učitelji so se trudili, da bi rešili resnicoljubne mladeniče pred neumnostmi, da bi jim dali poživljajoče cepivo strahu. Mogoče na začetku malo boli, zato pa si potem celo življenje odporen.

Mogoče so nas slabo naučili kemijo ali angleščino, zato pa smo bili deležni nazornih učnih ur težke umetnosti preživetja – kako govoriti nekaj, misliti in delati pa nekaj drugega.

Bogovi odraslih so že zdavnaj umrli, toda med rituali se jim je še vedno klanjalo. Šola je učila otroke sužnjev ponižnosti. Če hočeš kaj doseči, se moraš naučiti izgovarjati mrtve besede v mrtvem jeziku, v katerem je zastalo in gnilo mrtvo življenje.

Sicer pa, kaj pomeni biti dober učitelj?

Jasno je, da mora dober učitelj v vsakem režimu pri otrocih razvijati kvalitete, ki jim bodo pomagale pozneje v življenju, ne pa jih učiti, da gredo proti toku, saj jim bo prišlo prav povsem drugačno znanje: znanje prometnih pravil v konkretnem življenju. Če boš zapeljal na nasprotni pas, boš povzročil nesrečo. Treba je obrniti in se zlititi z glavnim tokom. Če hočeš v življenju kaj doseči, spodobno zaslužiti, preskrbeti družino, otroke, se je treba zlititi z glavnim tokom: pred šefom se pametni ukloni; s poštenim delom palače ne zgradiš; če živiš med volkovi, moraš z njimi tuliti.

Slab učitelj pa bo živel po drugem zakonu, zakonu ohranitve človeškega dostojanstva. In ta pot vodi v najboljšem primeru med obrobneže, v najslabšem pa v zapor ali samomor. Lahko pa te preprosto ustrelijo.

Torej so bili slabi učitelji dobri, dobri pa slabi? Sicer pa je v Rusiji vedno tako: desni so na levi, levi na desni. To-liko stoletij so skušali razumeti, pa jim ni uspelo: če imaš Rusijo rad, ji moraš želeti zmago ali poraz? Še vedno je ostalo nejasno, kje se končuje domovina in kje se začenja režim – zrasla sta se.

Vzemimo na primer hokej. Na obeh straneh bodeče žice so bile tekme med ZSSR in Kanado simbolična bitka dveh sistemov. Leta 72, ko je bila znamenita super serija, je najstnik, ki ga trmasto imenujem jaz, še živel v svetlem svetu pred ugrizom v jabolko spoznanja in navijal za naše.

• 10 Vseeno je bila to čudna država. Hokejske zmage so ohranjale življenje režima, porazi pa so ga krajšali. Od blizu se tega ni dalo videti, toda prav gol Paula Hendersona, ki ga je zabil tik izpred vratc 34 sekund pred koncem zadnje tekme, je obrnil ne le izid serije, pač pa je postal *point of no return* za ves svetovni imperij, ki ga je zgradil brkati mogul. Razkroj je postal s tem trenutkom samo še vprašanje časa.

Zabavno je, da je človek, ki je zadel mojo državo naravnost v srce, sprejel svojo usodo na povsem ruski način: najprej se je zapil, potem pa je postal pridigar.

Hokej se je znašel na teh straneh, ker je bila naša šola ravno nasproti kanadskega veleposlaništva. Pred njim so parkirali tuji, neverjetni avtomobili, ki so zavili v našo Starokonjušensko ulico naravnost iz ameriških filmov. Lahko si se naslonil na šipo in si ogledoval armaturno ploščo, največji vtis je naredila številka 220 na merilcu hitrosti, in mi, fantki v mišje sivih oblekah, smo se goreče prepirali o prednostih mustanga pred cadillacom ali chevroleta pred fordov, dokler ni iz vratarnice skočil miličnik, da bi nas pregnal.

Kanadskim hokejistom so na veleposlaništvu organizirali sprejem. Vest, da so k nam prišli Kanadčani, se je

v trenutku razširila in mi smo se gnetli na nasprotnem pločniku, trudili smo se ugledati naše idole. To so bili naši bogovi, ki so se spustili iz ledene ravnine televizorja, in čudno jih je bilo videti v suknjičih in kravatah. Skozi okna prvega nadstropja arbatske vile, ki so bila v toplem septembru dvainsedemdesetega leta odprta, so bliskali obrazi Phila Esposito in »Tečnobe« Cashmana, bratov Frank in Pita Mahovlichija. V odgovor na naše navdušene krike so pogledovali skozi okna, se smehljali, mahali, nam kazali navzgor obrnjene palce, kot bi hoteli reči, življenje je kul zadeva, fantje!

Toliko let je minilo, pa še vedno kot danes vidim brez-zobi nasmeh Bobbyja Clarka, ki se je nagnil čez okno in nam vrgel značko. Tudi drugi hokejisti so nam začeli metati značke in žvečilne v ploščicah. Celo piškote! Kaj se je takrat začelo! Ne glede na to, koliko sem se trudil, da bi vsaj nekaj ujel, so me odrinili tisti, ki so imeli več sreče. Tako bi kmalu ostal brez vsega. Takrat pa se je zgodil čudež. Bobby Clark, ki je skoraj ležal na okenskem okvirju, je začel kazati s prstom v mojo smer. Nisem verjel svojim očem. Gledal je ravno mene in vrgel žvečilni ravno meni. Ujel sem ga! Žvečilni smo si razdelili s prijatelji, ovitek pa sem še dolgo hranil. Verjetno ni treba povedati, da je bil to najboljši žvečilni, ki sem ga poskusil v življenju?

Naslednji dan je prišla k nam v razred mama. Imela je strog obraz. Mama je znala biti stroga, in takrat se je je bala vsa šola.

Začela je govoriti, da je naše vedênje sramota za šolo in vso državo. Fotografirali so nas tuji novinarji in zdaj cel svet vidi, da smo se tako ponižali, da smo se topli za žvečilni gumi.

Vsi so molčali. V teh obtožbah sem začutil nepravico. Naenkrat sem samega sebe presenetil z izjavo:

– Zakaj pa pri nas ni žvečilnega gumija?

Mama je odgovorila:

– Pri nas marsičesa ni. Toda to še ne pomeni, da je treba izgubiti človeško dostojanstvo.

To sem si zapomnil.

Mama je bila kot ravnateljica predstavnica tega zaporniškega sistema. Vem, da je mnoge rešila, jih zaščitila. Trudila se je, da bi delala to, kar se je dalo: cesarju je dala, kar je bilo cesarjevega, otrokom pa Puškina. Puškin je za nekaj generacij postal skrivna koda, ključ za ohranitev človeškega dostojanstva v izmučeni deželi. Takrat se je mnogim že zdelo, da slabše kot je, bolje za nas, saj bo vse prej, končno, propadlo, toda takšni, kot je bila ona, so se trudili, da bi dali nečloveškemu življenju človečnost. Sama se ni mogla rešiti – dobila je zvrhano mero.

▪ 12

Ko sem imel sedemnajst let, je najin odnos prišel do točke, ko sem nehal govoriti z njo. Popolnoma. Živela sva v istem stanovanju, a je nisem niti pozdravil. Nisem ji mogel oprostiti, da je v partiji, da smo morali v šoli zaradi nje pisati spise o avtobiografskih knjigah Brežnjeva, o *Ledini* in *Mali zemlji*. Zdelo se mi je, da se je treba boriti z osovraženim sistemom dosledno in da je treba začeti pri sebi, pri svoji družini, pri najbližjih. Nisem hotel živeti v laži, toda takrat nisem razumel, da nisem junak, pač pa zelenec. Mislim, da ji je tudi moje molčanje skrajšalo življenje.

Tako, napisal sem, da sem se nehal pogovarjati z mamo, in takoj začutil, da nisem napisal vse resnice, ki je zato postala laž.

Res, z njo se nisem niti pozdravljaj, pa ne samo zato, ker sem prebral *Kolimske zgodbe* in *Arhipelag*, ki sta mi prišli po nedoumljivih poteh v roke in marsikaj spremenili v moji najstniški sliki sveta. Seveda ne. Do konflikta je prišlo

zaradi moje prve ljubezni. Mami dekle ni bilo všeč. Sploh ji ni bilo všeč.

V šoli je bila vsemogočna ravnateljica, z enim pogledom je znala spraviti v red razred, ki se je razigral pri neizkušenem učitelju, toda doma, v odnosih z lastnim sinom, je postala povsem nemočna. Seveda, mati je hotela sinu dobro. Toda ni znala. In seveda, mama je imela glede dekleta prav. Toda to sem dojel pozneje.

Katastrofa se je mami v šoli zgodila, ki je prišel na oblast Andropov. Nihče ni vedel, da je na smrt bolan. Vsi so se znova ustrašili svojega strahu.

Starejši razredi so hoteli narediti večer v spomin Visockega. Kolegi so mami to odsvetovali, a je vseeno dovolila. Večer se je zgodil. Mladina je pela njegove pesmi, brali so pesmi, poslušali plošče. Ravnateljico pa so ovadili.

Šoli so naložili poučno kazen, da se pri drugih ne bi kaj takega ponovilo.

Takrat sem že živel sam. Spomnim se, da sem prišel domov in mi je mama pripovedovala, kako so jo poklicali, kako nesramno so se z njo pogovarjali, kako so kričali nanjo. Trudila se je braniti, pojasniti. Nihče je ni nameraval poslušati.

Hotela je preživeti svoje življenje, ne da bi izgubila človeško dostojanstvo. Zaradi tega so jo preprosto pregazili.

Mama se je razjokala, zdi se mi, da prvič pred mano. Nisem vedel, kaj naj rečem, sedel sem ob njej in jo božal po ramenih.

Naenkrat sem si zaželel, da bi jo prosil za odpustanje, ker se takrat celo leto nisem pogovarjal z njo, a je nisem.

Mamo so odpustili. Tega udarca ni znala prenesti. Šola je bila celo njeno življenje.

Težko je zbolela. Najprej srce. Potem so ji odkrili raka. Začele so se bolnice, operacije.

Sam sem medtem že delal na šoli, na 444., na Prvomajski ulici, po pouku sem šel k njej, cele ure sem sedel v bolniški sobi, popravljaj zvezke in podajal mami enkrat pijačo, drugič nočno posodo, bral sem ji časopise, strigel nohte, preprosto sem bil zraven.

Če sva o čem govorila, sva o kakšnih malenkostih. Pravzaprav o stvareh, ki so se takrat zdele važne, zdaj, čez sto let, pa se ne zdijo važne. Hotel sem jo prositi odpuščanja, pa mi nekako ni šlo.

Potem sem to opisal v romanu *Zavzetje Izmaila*: njeno sosedo v bolnici, plešasto od kemoterapije, vedno z baretko na glavi, zaradi česar je bila podobna umetniku s karikatur; kako so se raztresli po sobi odrezki njenih nohtov, ki so zrasli na ukrivljenih nožnih prstih, ko sem jih hotel postriči; kako sem ji prinesel deske za posteljo, ker mama ni mogla zaspati na bolnišnični ugreznjeni posteljni mreži.

Roman, ki sem ga napisal nekaj let po materini smrti, se je začel v ruski literaturi, v njem je bilo veliko citatov, vezi, prepletov, a na koncu sem preprosto opisoval to, kar je bilo v mojem življenju. Od zapletenega k preprostemu. Od knjižnega, načitanega, do maminega modrčka, napolnjenega s peno, ki si ga je nadevala potem, ko so ji odrezali dojko. Od staroslovanskih centonov, do njene tihe smrti, ki jo je tako nestrpno čakala, čakala, da bi bolečine popustile.

Na njenem pogrebu je bilo zelo veliko ljudi, zbrali so se učitelji, s katerimi je skupaj delala, bivši učenci. Po dolgih letih se ji je nabralo veliko učencev. Nekaj resnično pomembnega lahko druge naučimo samo s svojim življenjem.

Začudilo me je, da je ležala v krsti s pravoslavnim venčkom na čelu. Ne vem, od kod se je vzela, mama ni bila veren človek. Povsem iskreno ni verovala v Boga. Tako je odrasla. Tudi mene, ko sem se rodil, ni hotela krstiti. Pa ne zato,

ker bi se bala neprijetnosti – v začetku enainšestdesetega, ko je Stalin še počival v Mavzoleju, je bila šolski organizator partijske celice. Preprosto iskreno ni razumela – zakaj? Babica me je naskrivaj krstila v cerkvi v Udelnem, kjer smo poleti živeli na dači.

Pa tudi meni je bilo v otroštvu jasno, da hodijo v cerkev samo neizobražene babice, kot je moja, s tremi razredi župnijske šole.

Potem sem mislil, da hodijo starčki v cerkev, ker se bolj kot mladi bojijo smrti. In takrat še nisem vedel, da je ravno obratno, da so mladi tisti, ki se bolj bojijo smrti.

Šele potem, ko mame ni bilo več, sem začutil, kako nujno je, da se med bližnjimi ljudmi odvijte eden, tisti najpomembnejši pogovor. Običajno se takšen pogovor odlaga, ker ni preprosto med zajtrkom ali kje na podzemski železnici spregovoriti o najpomembnejšem. Vedno te kaj zmoti. Moral bi prositi mamo, da mi oprostijo, pa mi v vseh teh letih ni uspelo. Ko sem začel pisati *Zavzetje Izmaila*, se mi je zdelo, da je to roman o zgodovini, o državi, o usodi, o besedi, izkazalo pa se je, da je to prav ta pogovor.

Morda je tak pogovor nemogoč v času življenja. Pomembno je, da se zgodi; kakšna razlika pa je, če se prej ali pozneje? Pomembno je, da me bo slišala in mi oprostila.

Med operacijami, ko nekaj časa ni bila v bolnici, pač pa doma, je mama pregledovala fotografije, ki so se nabrale med njenim življenjem. Prosila me je, da sem ji kupil albume, v katere jih je lepila, vsaki je dodala napis, kdo je na njej upodobljen, in včasih zapisala zgodbe teh ljudi na robu. Nastal je družinski album – za vnuke.

Po njeni smrti sem odnesel albume k sebi. Ko sem se preselil v Švico, sem jih pustil pri bratu. Hranil jih je v svoji hiši blizu Moskve.

Hišo so zažgali. Vse naše fotografije so zgorele.

Ostalo mi je samo nekaj otroških posnetkov.

Enega je naredil verjetno še oče na Presnji, toda istega leta smo se preselili na Matvejevsko. Bil sem v četrtem razredu. Nosim plašč z objektivu nevidnim pasom, ki je bil pritrjen na hrbet z dvema gumboma. Zelo dobro se spomnim tega plašča, ki sem ga dobil rabljenega od brata. Vse moje obleke je pred mano nosil brat. Plašč pa sem si zapomnil zaradi zgodbe, ki jo je mama pogosto pripovedovala. Zelo kratka je.

• 16

Iz Matvejevske sva se vozila v šolo na avtobusu št. 77 do Dorogomilovske, tam sva se presedla na trolejbus, ki je peljal do Arbata, ali pa sva se z istim avtobusom peljala do železniške postaje in od tam do Kijevske postaje. Tistega jutra sva se peljala na postajo. Ponoči je zapadel prvi sneg. Tisoče nog je steptalo peron v drsališče. Ko je prišel primestni vlak, so vsi planili k vratom. Vagone, ki so bili prenapolnjeni, je bilo treba zavzeti, se stisniti skozi vrata. Med peronom in vrati je bila ogromna razpoka, v katero sem začel padati, ker mi je spodrsnilo. Mama me je na srečo ujela za pas na hrbtu.

In to je pravzaprav vsa zgodba, nič posebnega. Toda za mamó je bil ta dogodek tako pomemben, da se ga je spominjala še tik pred smrtjo. Smehljala se je in komaj slišno šepetala – glas je takrat že izgubila, lahko je le šepetala:

Vlečem za pas in samo eno misel imam – kaj, če se pretrga?

Tudi roman *Venerini laski*, ki sem ga pisal v Zürichu in Rimu, se v resnici začneja z mamó, pravzaprav z njenim dnevnikom, ki mi ga je dala pred svojo zadnjo operacijo. Debel zvezek, ovit s povoščenim platnom. Porumele strani, popisane s svinčnikom, a ne z meni znanim zdravniškim kraccanjem, pač pa z udobno, dekliško pisavo. Mama je začela pisati vanj v zadnjem razredu šole in je

pisala več let, še takrat, ko je bila študentka. Konec štiridesetih, začetek petdesetih.

Spomnim se, da mi je pripovedovala o čistkah »koz-mopolitov« na njihovem inštitutu, ko so izginjali najboljši profesorji. Toda v tem zvezku ni ničesar takšnega. Čisto običajen dnevnik deklice: želi si nekoga ljubiti, nemirno prisluškuje svojemu srcu, je že prišlo to čustvo, je pravo? In zelo veliko sreče je v njem. Sreče zaradi prebranih knjig, prijateljic, sonca, ki ga ugleda skozi okno, dežja. Strani, iz katerih bije lahkomiselnost, mladostniško prepričanje, da nam da življenje več, kot ga prosimo.

Nobenih sledi strahu, ki je okoval državo. Kot da ne bi bilo nobenih ovadb, taborišč, aretacij, čakalnih vrst, revščine.

17 •

Takrat sem bral in se čudil naivnosti te slepe deklice, ki ni videla, kam je padla.

Deklica se je rodila v državi-zaporu, v mraku, a je vseeno sprejemala življenje kot darilo, kot možnost, da se uresniči v ljubezni, da podari ljubezen, da s svetom deli svojo srečo.

Ko sem izvedel, da je bil v požaru uničen tudi mamin dnevnik, sem začutil, da noče zapustiti mojih misli. In v nekem trenutku sem razumel: ne, to ni bila naivnost in neumnost mladega dekleta, ki se ni zavedalo, kaj se godi okoli njega, to je bila modrost tistega, ki je pošiljal, pošilja in bo vedno pošiljal deklice na ta svet, ne glede na to, v kakšen pekel ga bomo spremenili.

Svet je hladen in temen, toda vanj je poslana deklica, da bi s svojo potrebo po ljubezni osvetljevala kot sveča človeško temo, ki jo obkroža.

Mama je zelo rada pela, toda vedela je, da nima glasu, in ji je bilo nerodno. Pela je, kadar je bila sama. Najpogosteje to, kar je slišala v otroštvu. Ena njenih najljubših pevk je bila Izabela Jurjeva. Oče je imel plošče z njenimi

romancami in jih je pogosto vrtil, ko smo še živeli skupaj v kleti na Starokonjušenski ulici in na Presnji. Takrat sem bil prepričan, da so vsi ti glasovi s starih plošč glasovi davno umrlih ljudi. Zame sta bila tako Stalin kot Ivan Grozni nekaj podobnega – daljna preteklost. Potem se je naenkrat razkrilo, da je Izabela Jurjeva živa, znova so začeli izdajati njene plošče, nastopala je na televiziji. Če si si želel, si lahko prišel celo na srečanje z njo v Domu igralcev. Pa vendar je nikoli nisem srečal, ko je bila živa.

Ko je pevka umrla, me je pretreslo, da je preživela sto let, rodila se je leta 1899 in umrla leta 2000 – preživela je celo prekleto rusko 20. stoletje.

• 18

Hotel sem napisati knjigo o tem, kaj sem začutil in dojel zaradi maminega dnevnika. Začel sem pisati o Beli. In napisal roman *Venerini laske*.

Malo je ostalo za pevkinim življenjem – niti dnevniki niti spomini, znano je samo v splošnih obrisih. V teh letih so se ljudje bali svoje preteklosti – ni se vedelo, kaj iz tega, kar so preživeli, bi lahko postalo v prihodnosti smrtno nevarno. Nevarno je lahko postalo vse: pretekla srečanja, besede, pisma. Preteklost so uničevali, skušali so se je znebiti.

Jaz pa sem ji hotel vrniti uničeno življenje. Začel sem pisati njene spomine in dnevnike.

Pomembno se mi je zdelo, da si, če se le da, ničesar ne izmislim. Črpal sem, recimo, iz dnevnikov ljudi, ki so živeli v istem predrevolucijskem Rostovu kot ona, in sem vrnil moji Beli njene resnične učitelje v gimnaziji Bilinske na Taganroškem prospektu v hiši Hahladževa, trgovskega pomočnika v papirnici Josifa Pokornega na Sadovi ulici, kjer je kupovala zvezke in peresa, gimnazijskega vratarja, ki je, ko je prebral Tolstojev *Holstomer*, zapustil svoje okostje anatomskemu kabinetu.

Po detajlih sem ji vračal preživeto, izginulo.

Nikoli ni delala nič drugega kot to, da je pela. Kot čriček iz basni. Le da je bilo v resničnem svetu mravelj, ki so gradile babilonski stolp do nebes in se spreminjale v taboriščni prah, njeno petje za preživetje prav tako pomembno kot zaloge za zimo. Prav ona je bila tista svečka, ki je vsaj malo osvetljevala njihov mrak. Sužnjem je pela o ljubezni. Pomagala jim je ohranjati človeško dostojanstvo.

Zelo sem si želel, da bi ji vrnil življenje, pa čeprav v knjigi – toda drugega načina ni.

Seveda marsikaj v življenju Izabele Jurjeve ni bilo tako kot pri moji Beli.

Toda vem, ko se bova končno srečala, mi bo Izabela Danilovna oprostila in rekla:

Ne skrbi! Vse je v redu. Hvala!

In zdaj se vračam v počitniški dom na Volgi, kjer je v gozdu polno jagod in so vsi še živi.

Vidim te slike:

Potka do jedilnice, v kateri so opeke zložene kot ribja kost.

Bližnji gozd, poln smeti, povsod so papirčki, steklenice, zamaščeni časopisi.

Volga pod nalivom, bela je od mehurčkaste pene, kot da bi v njej prali perilo.

Nabirali smo gobe v oddaljenem gozdu in se vračamo domov skozi zaselek, oči pa se ne morejo ustaviti, še naprej preiskujejo rob ceste.

Tu pa sva midva z mamo, zjutraj sva se šla kopat v Volgo, zdaj se vračava k najini hišici. Bosa hodiva po mokrem mahu in med prsti pronica rosa. Vzpneva se na stopnice verande, ki se že segreva v soncu, mama pa mi pokaže najine hitro izginjajoče sledi:

– Poglej, ploskonoga sem.

Najina soba na vroč dan: takšna vlaga, da bi lahko gobe rasle, zavese so spete z buciko, tapete se vihajo, mehurijo, mama zapira škripajoča vrata omare, v razpoko zatakne košček kartona, da se ne bi odpirala.

Zdaj pa vidim pivnico v bližnjem mestu, v katero je stric Vitja skočil za minuto, in tako z mamó stojiva na vročini že več kot pol ure, njega pa še vedno ni.

Čakal sem, da me stric Vitja vpraša po očetu, on pa me ni vprašal vse do zadnjega dne.

Zadnjo noč pred odhodom sem se zbudil od misli, da bo mama nekoč umrla. Ležal sem v temi, poslušal, kako globoko diha v spanju, zasmrči in se zbudi, potem se dolgo obrača in znova globoko zadihá. Spomnim se močnega občutka usmiljenja, zaradi katerega nisem mogel zaspati. Bilo je čudno – ležala je na sosednji postelji povsem živa in hkrati, kot da je že umrla. In še nujno sem moral na stranišče. V hiškah ni bilo stranišč. Podnevi je bilo treba teči v neprijetno poslopje, ki je smrdelo po kloru, ponoči sem šel nekam v bližini naše verande.

Tiho sem vstal in odšel, za sabo sem previdno zaprl vrata. Vlaga, megla, nočni mraz. Kmalu se bo začelo daniti.

Ustavil sem se ob bližnjem grmu. Od curka se je kadilo.

In naenkrat se je z mano nekaj zgodilo. Kot da sem padel iz neresničnega v resnično. Kot da so se vsi občutki izostri-li kot slika v objektivu. Kot da je okrog vsega sveta moja koža, premražena od jutranjega hladu.

Oziral sem se in nisem razumel, kaj se dogaja, saj sem hodil mimo tolikokrat in nisem opazil, zdaj pa sem videl, kot prvič, ta grm kovačnika in jerebiko in brisačo, pozabljeno na iztegnjeni veji.

Iz megle so se med tišino slišali zvoki: oddaljeno hru-menje čolna na reki, lajež psóv iz vasi na drugem bregu, tesnobni krik nočne ptice, piskanje vlaka na postaji, od

glavne ceste se je slišalo hripavo preklinjanje in pijan dekliški krohot.

Poleg tega sem zaslišal svoje dihanje, kako so moja pljuča zajemala življenje.

Naenkrat sem začutil, da nisem ob grmu sredi megle, pač pa sredi univerzuma. Jaz sem tudi bil univerzum. Takrat sem prvokrat občutil ta nenavaden občutek. In to ni bila le napoved vsega prihodnjega življenja. Takrat se je prvič vse zaprlo, postalo ena celota. Dim nevidnega ognjišča in mokro šelestenje v travi pod mojimi nogami. Oče, ki ni umrl, in stric Vitja, ki ni ničesar vprašal. Kar je bilo in kar bo. Vse je še neimenovano, zunajbesedno, saj takšnih besed ni.

In Volga je nekje tukaj, teče v megli, pljuska, a se sploh ne izliva v Kaspijsko morje.

Mama je umrla in živi hkrati. Leži v krsti s pravoslavnim papirnatim venčkom na čelu in globoko diha v svojem počitniškem domu.

In vse se zliva v eno celoto: plašč s pasom na hrbtu in brezzobi nasmeh Bobbyja Clarka in zamet Roberta Walserja in razmajani avtobus št. 77, ki nekoč ni prišel do Dorogomilovske in smo morali bresti po lužah. In jaz, ki tipkam te besede na svoj prenosni računalnik. In ta jaz in tale, ki zdajle bere to vrstico.

In umremo lahko le tako, da nam dih zastane od sreče.

ZVONIK SVETEGA MARKA

Uvod

Prvikrat sem se srečal s to nenavadno ljubezensko zgodbo, ko sem zbiral material za svojo knjigo Ruska Švica. 6000 pisem in razglednic hranijo v arhivu Mednarodnega inštituta za socialno zgodovino v Amsterdamu.

▪ 22 *Sedemnajst let prelomnega obdobja, zapisanega v dopisovanju.*

On je Švicar, ona Rusinja. On je povsem netipičen Švicar, anarhist, upornik, ki samega sebe označi za večnega heretika. Ona je povsem netipična Rusinja, feministka, upornica, ki je zavestno zavrnila materinstvo.

Pravzaprav je on tipični Švicar, za katerega se izkaže, da so zanj vrednote zasebnega življenja konec koncev neskončno pomembnejše od vsake ideje. Ona je tipična Rusinja, ki je za skupno dobro pripravljena žrtvovati tako sebe kot vse svoje bližnje.

Ali tako: on je navaden moški. Ona nenavadna ženska. On je Adam, ona Eva, ki si je zaželela nazaj v raj.

V resnici pa je bilo zanj, tako kot za nas, pomembno podariti ljubezen in biti ljubljen.

»Plodite se in množite! In to je vse, kar nam je naročeno? Temu navodilu sledijo tako miši kot Kochovi bacili. Saj je človek neizmerno več od svoje fizične narave! Saj je nemogoče, da bi mene v celoti, vse moje neizrabljene sile, željo, da bi naredila kaj pomembnega, velikega, koristnega za človeštvo, za svoj narod, za svojo domovino, omejili na nadaljevanje rodu!«

To je odlomek pisma Lidije Kočetkove svojemu bodočemu možu Fritzu Brupbacherju, odposlanega oktobra leta 1898.

V Rusiji je Fritz Brupbacher skoraj neznan, pa tudi v Švici so ga pozabili, čeprav na medlem ozadju švicarskih politikov izstopa po svoji nešvicarski lastnosti – nesposobnosti za kompromis. Zdravnik v delavski četrti Züricha, mestni svetnik, aktiven internacionalist, publicist, socialist, je bil med prvo svetovno vojno izključen iz švicarske socialistične partije zaradi pacifizma. Kot eden izmed ustanoviteljev Komunistične partije Švice, je bil leta 32 izključen iz njenih vrst zaradi ostre kritike Stalina. Avtor socialističnih brošur in zelo zanimivih spominov je večje sukal pero in je pred smrtjo, januarja 1945, v starosti 70 let, obžaloval, da ni postal pisatelj.

Pravzaprav je spominska plošča na Spiegelgasse 14, kjer je živel med svojo emigracijo Lenin, izobešena prav po iniciativi Fritza Brupbacherja, ki je osebno poznal tako vodjo svetovnega proletariata kot mnoge druge znane in neznanе ruske revolucionarje.

V času, ko je bil študent medicine, leta 1897, se je v Zürichu sestajal z dekletom iz Rusije in se vanjo zaljubil. Postala je njegova žena. V spominih *60 let nekega heretika*, izdanih leta 1935, je o svojem zakonu zapisal: »Poročen sem bil z rusko revolucijo.«